

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך טז, תשכ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ההבחנות המפורשות לעיל נשמרות בהקפדה בכל
התחיקה הראשית החדשה, חוץ מחריגים מועטים שיסודם
במורשה, ועדיין לא שינו ממנה.

משלם המסים אפשר שיאמר: מי ביקש מידכם שמות
יתרו אלה? כלום לא די לי באוצר של מסים, שאתם באים
להטיל עליי גם אוצר של מלים? מה לי ארנונה, מה לי אגרה
— אם אחת דתי לשלם. אלא נראה, שלא כך סבור היה המחוקק.
לדעתו, לא זו בלבד שההבחנה דרושה לדיוקו של דבר, כפי
שראינו, ולגיוונה של הלשון, אלא ששם חדש עשוי לעתים
להקל את קבלת דין המס אף על מי שמתעלם ממטרת המס.
ומהלכת לעניין זה בדיחתו של שר האוצר. כששאלוהו: „מי
יודע, אם נצליח במס החדש?“ — היה משיב: „בעזרת השם
נצליח“. ומסתבר, שהצדק עמו, שהרי אנו נישומים ומשלמים
ושמחים. כוחה של לשון ...

צ ב י ש א ר פ ש ט י י ן

צמודים ומנוגדים

בכל לשון מצויים שמות ותארים ופעלים הבאים
זוגות זוגות — צמדי מלים — כדי להאדיר את הרושם,
והעברית אף היא סיגלה לה מנהג זה. יש צמדי מלים שהם
כאחים, כלומר הם דומים וממלאים זה את זה, ויש מנוגדים
— שמות ותארים ופעלים נגדיים, המוצגים לשם עימות

והדגשת הציגוד, כגון אור וחושך, שמים וארץ, וכדומה. סדר הזוגות קבוע הוא ומקבל אופי של נוסח, וכשאתה הופך את הסדר, מקדים את המאוחר ומאחר את המוקדם — האזון כאילו נצרמת מן הזרות. כולנו מחויבים ללכת בדרך סלולה, שלא לגלות בורות בנוהג ושלא להתמיה. האזהרה „אל תפרוש מן הציבור” נוהגת גם בדיבור ובכתיבה. אף חממה זוג המה, ובסדר זה חוקא — והאף קודם לחמה כמעט בכל מקום, ואפילו במשפט רחב יותר. בספר ירמיה נמצאנו כמה פעמים בצמד פשוט; ויש גם „על אפי ועל חמתי” (ירמיהו לב, לא), „וכלה אפי והניחתי חמתי” (יחזקאל ה, יג), „ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי” (ישעיה סג, ו), „באפי ובחמתי ובקצף גדול” (ירמיה לב, לז), „כי יגורתי מפני האף והחמה” (דברים ט, יט), „הרף מאף ועזוב חמה” (תהלים לז, ח). ורק במקום אחד נשתנה הסדר („ותתך חמתי ואפי” (ירמיה מד, ו), ורשאים אנו לומר, כי בפסוק זה בא הזוג בסירוס.

הוד והדר בא בצימוד ובסדר זה חמש פעמים בתהלים, פעם אחת באיוב (מ, י: „והוד והדר תלבש”) ופעם אחת בדברי הימים (א' טז, כז).

ששון ושמחה אף הם זוג המה, והששון קודם, ונמצא בהרבה מקומות ובצירופים שונים: „קול ששון וקול שמחה”, „לששון ולשמחת לבבי” (ירמיה טו, טו), וכן חתן וכלה — החתן קודם, וזה מובן, חשיבותו של זכר; ועל כן יאמרו „קול חתן וקול כלה” כמה פעמים בירמיה, „ומשוש חתן על כלה” (ישעיה סב, ה), „יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה” (יואל ב, טז).

טוב ורע — הטוב קודם לפי השפעה פסיכולוגית, ובכך
 „עץ הדעת טוב ורע“, „יודעי טוב ורע“, „לדעת טוב או רע“,
 „לא יבקר בין טוב לרע“, „שונאי טוב ואוהבי רע“. רק פעמיים
 נמצא „לא נוכל לדבר אליך רע או טוב“ (בראשית כד, ג),
 „ולא דבר למרע עד טוב“ (שמואל ב' יג, כב); ואולי לאחר
 הפועל „דיבר“ היו נוהגים בשינוי זה. חזיון כזה אפשרי
 בלשון.

בחור ובתולה — הבחור קודם לבתולה, וגם בצירופי
 מאמרים, כגון „ולא גידלתי בחורים, רוממתי בתולות“ (ישעיה
 כג, ד), „דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות“ (זכריה ט, יז).
 רק באיכה נמצא „בתולותי ובחורי הלכו בשבי“ ו„בתולותי
 ובחורי נפלו בחרב“; אפשר שבתיאור הבא לעורר רחמים
 הבתולה החלשה קודם לבחור האמיץ.

שמע, האזן — שמע קדם: „לא שמעו, לא האזינו“
 (ישעיה סד, ג), „קום בלק תשמע, האזינה עדי בנו צפור“
 (במדבר כג, יח), „שמעה תפלתי... ושועתי האזינה“ (תהלים
 לט, יג), „שמע תפלתי, האזינה לאמרי פי“ (שם נד, ד), „שמעה
 תפלתי, האזינה אלהי יעקב“ (שם פד, ט), וכן „שמע תפלתי,
 האזינה אל תחנוני“ (שם קמג, א), „שמע, נא איוב מלי, וכל
 דברי האזינה“ (איוב לג, א), „שמעו שמים והאזיני ארץ“,
 „שמעו מלכים, האזינו רוזנים“, „עדה וצלה שמען קולי, נשי
 למך האזנה אמרתי“ ועוד. רק פעם אחת בישעיה „האזינו
 ושמעו קולי“ (כח, כג), ובשירת משה „האזינו השמים...
 ותשמע הארץ“ (דברים לב, א).

תואר ומראה — תואר קודם, אולי משום שהדמות

הכללית קודמת למראה הפנים להכיר אדם. ובצירופים: "יפה תואר ויפה מראה". — תוהו ובוהו — תוהו וקודם, וגם במאמרים: "קו תוהו ואבני בוהו". — עשיר ורש — העשיר קודם, לפי ערכו; וכן עשיר ואביון: "העשיר לא ירם והדל לא ימעט". ורק במגילת רות מצאנו "אם דל ואם עשיר". כנור ובל — הכינור בא בתחילה.

בוש וחפר — בוש קודם; ובמאמרים: "כי בושו כי חפרו מבקשי רעתי" (תהלים עא, כד), וכן "בן מביש ומחפיר" (משלי יט, כו). וכן במשלי יג, ה "ורשע יבאיש ויחפיר" אפשר שכוונתו "יבוש ויחפיר"; ועוד במקומות שונים. רק פעם אחת נמצא בישעיה סדר הפוך: "וחפרה הלבנה בושא החמה" (כד, כג).

וכן בזוגות של איש ואשה, יורה ומלקוש, קיץ וחורף, יגון ואנחה, שק ואפר, חזק ואמץ, חסד ואמת, צדיק ורשע ועוד. הסדר קבוע ועומד, ורק לעתים רחוקות ישתנה.

לפני שנים קראתי בעניין הצמודים והמנוגדים בלשונות אחרות, ולא חשבתי שכדאי להעיר על סדר זה בלשוננו, שכן הרגילים בלשון "לא יחליפו ולא ימירו"; אבל בימים האחרונים נתתי דעתי על סירוסים כאלה בעיתונים היוצאים בישראל, וכשקראתי "החזיק החרה" במקום החרה החזיק, הרגשתי צרימה בלתי נעימה לאוזן ולנפש, ואמרתי: אעורר דעת הקוראים על חזיון זה, שכדאי לדקדק בו.